

JACOB KLEIN'DA TORTULAŞMA, EĞİTİM VE PLATON'A DRAMATİK YAKLAŞIM

Özgüç ORHAN*

ÖZET

Jacob Klein, yirminci yüzyılın Platonik diyalogların "dramatik" yönüne dikkat çeken Platon yorumcularındandır. Klein'in Platon'a dramatik yaklaşımı aynı zamanda kendisinin pedagojik felsefe anlayışıyla yakından ilişkilidir. Bu makale bu ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Birinci bölümde Klein'in liberal eğitime dair düşünceleri ve tortulaşma kavramı; ikinci bölümde Platonik diyalogların yorumlanması meselesinin tarihçesi ve Klein'in dramatik yaklaşımı ele alınmıştır. Üçüncü bölüm, Klein'in dramatik yaklaşımına dair kısa bir yazısının çevirisidir. Sonuç bölümünde Klein'in eğitime dair düşünceleri ile Platon yorumu arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Jacob Klein, Platon, Schleiermacher, Husserl, tortulaşma, liberal eğitim*

(Jacob Klein: Sedimentation, Education and the Dramatic Approach to Plato)

ABSTRACT

Jacob Klein is one of the twentieth century interpreters of Plato who emphasized the "dramatic" aspect of the Platonic dialogues. His dramatic approach to Plato is closely connected with his pedagogic understanding of philosophy. The first section introduces his ideas on liberal education and the concept of sedimentation. The second section discusses the history of interpreting the Platonic dialogues and Klein's dramatic approach to Plato. The third section contains a translation of a short introductory writing by Klein on how to read Platonic dialogues. The concluding section draws attention to the link between Klein's dramatic approach to Plato and his ideas on education.

Key Words: *Jacob Klein, Plato, Schleiermacher, Husserl, sedimentation, liberal education*

* Fatih Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi.
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2015 Bahar, sayı: 19, s.259-280
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Jacob Klein (1899-1978) ülkemizde ve dünyada pek bilinmese de daha fazla ilgiyi hak eden bir Platon yorumcusudur. ¹ Düşünce dünyası 1920'lerin Weimar Almanyası'nda Edmund Husserl (1859-1938) ve Martin Heidegger (1889-1976) gibi önemli filozofların çevrelerinde şekillenen Klein, buralardan aldığı etkileri başta Platon ve Aristoteles olmak üzere Antik Yunan filozoflarına dair okumaları ile harmanlayarak kendine özgü pedagojik bir felsefi yaklaşım ve Platon yorumu geliştirmiştir. Klein, ömür boyu yakın bir dostu olarak kalacak ve kendisinden daha tanınır olan Leo Strauss (1899-1973) ile birlikte Platonik diyalogların yorumlanmasına dair günümüzde gitgide daha fazla kabul gören "dramatik" yaklaşımın yirminci yüzyılda tekrar canlanmasında önemli bir rol oynamıştır.² Bu makale, Platon çalışmalarında uzun bir tarihçesi olan yöntem tartışmasını ve Klein'in savunduğu dramatik yaklaşımı ele almaktadır.

Şimdiki Letonya sınırları içinde kalan Rusya'nın Libau şehrinde Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Klein, ilkokulu Rusya'nın Lipetsk şehrinde, ortaokulu Brüksel'de, liseyi de Berlin'de okumuştur. Lisansını Berlin Üniversitesi'nde (1917-20) matematik ve fizik dallarında alan Klein, doktorasını Marburg Üniversitesi'nde (1920-22) Nicolai Hartmann'ın gözetmenliğinde Hegel felsefesi üzerine yapmıştır. ³

Klein, Leo Strauss ile 1920'de Marburg'da tanışmıştır.⁴ İki arkadaş, 1924-28 yılları arasında Marburg Üniversitesi'nde Heidegger'in derslerini takip etmiş; ve özellikle de Antik Yunan felsefesi üzerine verdiği derslerden etkilenmişlerdir. Gerek Klein, gerek Strauss, Heidegger'i dönemin en büyük düşünürü olarak görmüş olsalar da, onun felsefe ve felsefe tarihine "tarihselci" yaklaşımını (*Historismus*); ve bu yaklaşımdan kaynaklanan Platon'a dair eleştirel görüşünü ("metafizik geleneğin başlangıcı") benimsememişlerdir.⁵

Ancak Heidegger'in açtığı düşünsel ufuk, her ikisini de Batı düşüncesinin içine düştüğü "kriz" karşısında bir alternatif arayışına yöneltmiştir. Sokrates öncesi düşünörlere yönelen Heidegger'in aksine, Klein ve Strauss alternatifini Platon ve Aristoteles'te aramışlardır. Hem Strauss hem de Klein Antik Yunan felsefesine bu dönüşün "dolayımız" olması fikrini; yani, Platon ve Aristoteles'in sonradan ortaya çıkan

¹ Makalemi değerlendiren hakemlere emekleri ve önerileri için teşekkür ederim.

² "Dramatik" sözcüğü, "edebi" veya tiyatro "oyun türüne ilişkin olan" (TDK) diye anlaşılmalıdır. "Platonik diyaloglar" ifadesi Klein'in kullanımı olup, bundan kasıt Platon'a ait olduğu düşünölen tüm diyaloglardır. Bu makalede Platon'un Sokrates karakteri, tarihsel Sokrates'ten ayırt etmek için, "Sokrates" diye belirtilecektir. Platonik diyalogların Grekçe isimlerinin Latin harfleri ile yazılışı tercih edilmiştir. Ancak Klein'dan yapılan çeviride Türkçe karşılıkları kullanılmıştır. Platon külliyatına yapılan referanslar için Kaynakçada belirtilen şu iki kaynak kullanılmıştır: Plato, *Complete Works* ve *Platonis Opera*.

³ Bkz. Wilson, "Jacob Klein at 75"; Hopkins, "The Philosophical Achievement of Jacob Klein."

⁴ Bkz. Klein and Strauss, "A Giving of Accounts."

⁵ Strauss'un "radikal tarihselcilik" adı altında ismini anmadan Heidegger'e yönelttiği eleştiri için bkz. Strauss, *Natural Right and History*, s. 26-32. Klein'in tarihselcilik üzerine görüşleri için bkz. Klein, *Lectures and Essays*, s. 127-38.

“geleneksel” yorumlarından sıyrılarak yorumlanmasını Heidegger’den öğrenmişlerdir.

Klein, daha sonra bir yıl kadar da (1928-29) Berlin’de Max Planck ve Erwin Schrödinger ile fizik çalışmıştır. Klein’in matematik ilgisi kariyerinin başlarında yazmış olduğu ve en önemli bilimsel çalışması sayılan *Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra* (1934-36) adlı eserinde görülebilir.⁶ Eserin konusu Antik Yunan matematik anlayışı; ve matematiğin, Arap alimlerinin geliştirdiği cebirin etkisiyle 16. ve 17. yüzyıllarda Batı Avrupa’da tekrar canlanmasıdır. Klein’a göre modern bilimin temelini oluşturacak bu “yeni” matematik anlayışı, Antik Yunan’dakinin gelişmiş hali gibi gözükse de, aslında temel olarak ondan farklıdır; ve bu açıdan modernitenin gerçeklik algısında önemli bir kavramsal dönüşüme zemin hazırlamıştır.

1919’da doktorasını Husserl ile yapmak isteyen Klein, dönemin şartlarından ötürü bunu gerçekleştirememiş olsa da, 1930’lu yıllarda Husserl ile yakından görüşme fırsatı bulabilmiştir.⁷ Klein Husserl’in fenomenolojik yaklaşımından etkilenmiş; hatta onun felsefe tarihini anlatırken başvurduğu *Sedimentierung* (“tortulaşma”) benzetmesini yazılarında kullanmıştır.⁸ Yahudi kökenli olması nedeniyle Nazi Almanyası’ndan kaçıp 1938’de Amerika’ya göç eden Klein, ömrünün geri kalanını Maryland, Annapolis’de geçirmiştir. Buradaki St. John’s College’da bir eğitimci ve idareci olarak çalışmış; eğitim ve felsefeye dair düşüncelerini uygulama fırsatı bularak Amerikan eğitim siteminde “liberal arts college” diye bilinen bu üniversitenin müfredatını şekillendirmiştir.

Münzevi bir düşünür olan Klein, Strauss kadar tanınmamış olsa da önemli bir Platon yorumcusu sayılmalıdır. Bu makale, Klein’in Platon’a dramatik yaklaşımını eğitime dair düşünceleriyle olan ilişkisi üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Birinci bölümde Klein’in liberal eğitime dair düşünceleri; ikinci bölümde Platonik diyalogların yorumlanması meselesinin tarihçesi; üçüncü bölümde Klein’in dramatik yaklaşımı ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise, Klein’in Platonik diyalogların nasıl okunması gerektiğine dair kısa bir yazısının çevirisi yapılmıştır. Sonuç bölümünde Klein’in eğitime dair düşünceleri ile Platon yorumu arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir.

1. Klein’da Tortulaşma ve Eğitim

Yirminci yüzyıl fenomenolojisinin önemli isimlerinden Jan Patočka (1907-77), 1930’ların başlarında kısa bir süreliğine de olsa Klein’in öğrencisi olmuştur. Sonraki yıllarda Klein’in düşünce hayatında belirleyici bir rol oynadığını şöyle ifade etmiştir: “O dönemin düşünce dünyasında ne olup bittiğini onun sayesinde öğrendim. Başlangıçtaki [felsefi] yönelimimden

⁶ Bkz. Klein, *Greek Mathematical Thought*.

⁷ Klein’in Husserl ile ilişkisi için bkz. Hopkins, *Origin of the Logic*, s. 70, not 3.

⁸ Bu benzetme, yukarıda bahsi geçen ve yine aşağıda değineceğimiz Heidegger’in *Destruktion* (yıkım/söküm) yöntemi ile yakından ilintilidir.

şüphe duymamı sağlayan da oydu.”⁹ Patocka'nın son cümlesinde bahsettiği “şüphe”, Klein'in zamanla eğitime dair geliştireceği yaklaşımın müjdecisi olarak görülebilir. Bu yaklaşımın temelinde öğrencinin doğal ve toplumsal gerçeklikle dolayimsız bir ilişki kurabilme kapasitesini kazanması vardır. Klein'in “özgürleşme” olarak gördüğü bu gelişimin aracı; edebi, bilimsel ve felsefi klasiklerin “dolayimsız” okunmasıdır. Bunun için de “geçmişin” veya “geleneğin” biriktirdiği “tortulaşmış” yorumlardan sıyrılmak gerekir.

Klein, bu yaklaşımı (kendisi açıkça ifade etmese de) Husserl ve Heidegger'in fenomenolojik yöntemlerinden geliştirmiş olmalıdır. Öğrencilik yıllarında tecrübe ettiği zihinsel bir kısır döngüden bahseden Klein, bu sorunu sonradan “başka birisi tarafından söylenmiş veya yazılmış bir şeyi anlayamamak” diye ifade etmiş; Heidegger'in derslerinin bunu aşmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir.¹⁰ Klein, o zamana kadar ilk defa bir kişinin (Heidegger'in) başka bir kişinin (yani Aristoteles'in) yazdığı bir şeyi anlamasına vesile olduğunu belirtir.¹¹ Daha öncesinde, Klein “başka birisi tarafından söylenen veya yazılan bir şeyi gerçek anlamıyla anlamının imkansız olduğunu” düşünmektedir.¹² Yazılı bir metnin gerçek anlamda anlaşılmasının güçlüklerini bilen biri Klein'in bahsettiği sorunu kolaylıkla anlayacaktır.¹³

Klein'in zihinsel açılımında, Heidegger'in Antik Yunan felsefe metinlerini tartışırken uyguladığı felsefe tarihine yönelik *Destruktion* (yıkım) yaklaşımı bir rol oynamış olmalıdır.¹⁴ Nitekim Strauss, Heidegger'de Klein'in ilgisini çekenin bu olduğundan bahseder. Strauss, bu yaklaşımı Antik Yunan felsefesini, felsefe geleneğinden ve özellikle modern felsefenin bakış açısından bağımsız olarak, “olduğu gibi” açığa çıkarma teşebbüsü olarak niteler.¹⁵ Strauss, sözlerine şöyle devam eder:

Heidegger'de Klein'i çeken, Heidegger'in kendi felsefesinden çok, açığa çıkardığı ve canlandırdığı Aristoteles olmuştur. Klein daha sonra Platon'a yöneldi ve bu çalışmalarını Heidegger'den pek bir yardım almaksızın yürüttü. Klein, beni iki şeye ikna etti. Birincisi, felsefi açıdan gerekli olan şeyin klasik [Yunan] felsefeye dönüş ve onun tekrar kazanımı olduğuydu. İkincisi, Platon'un felsefeciler ve felsefe ile ilgilenenlerce okunma yönteminin tamamen yetersiz olduğuydu; çünkü bu yöntem diyalogların (ve özellikle felsefi bir

⁹ Hopkins, “Patocka's Phenomenological Appropriation of Plato,” s. 48.

¹⁰ Bkz. Klein and Strauss, “A Giving of Accounts,” s. 458.

¹¹ A.y.

¹² Wilson, “Jacob Klein at 75,” s. 1.

¹³ Düşüncenin yazıya dökülmesinden kaynaklanan bu sorundan “Sokrates” *Phaidros*'ta (274b-275e) bahseder.

¹⁴ Heidegger yer yer bu yaklaşımı *Abbau* (söküm) diye de adlandırır ve “yeniden inşa”dan (*Rückbau*) söz eder. Heidegger'in *Destruktion*'u Husserl'in son dönem yazılarında geçen *Abbau* ve Derrida'nın daha sonra geliştireceği *deconstruction* (yapısöküm) yöntemleri ile, içerik açısından aynı olmasa da, nakil açısından ilintilidir. Husserl'in *Abbau* ile kastettiği, geleneğin getirdiği “tortulaşmadan” (*Sedimentierung*) sıyrılmaktır. Bu konuda bkz. Moran, “The Destruction of the Destruction.”

¹⁵ Klein and Strauss, “A Giving of Accounts,” s. 462.

risale gibi gözükten bölümlerin) dramatik karakterini dikkate almamaktadır.¹⁶

Strauss, ayrıca, Klein'in Platon üzerine yaptığı çalışmaların ilk meyvasının *Die griechische Logistik* (1934-36) olduğunu belirtir. Klein, bu eserinde klasik ve modern düşünme tarzları arasında temel bir fark olduğu tezini savunmuştur.¹⁷ Batı'da ortaya çıkan "Bilimsel Devrim"le beraber özellikle matematiğe dayanan fizik bilimi ve genel olarak da "modern bilim" denen bilgi türü ortaya çıkarmıştır. Klein'a göre modern bilim nihai olarak Klasik Yunan düşüncesinden kaynaklansa da aslında onun "bozulmuş" bir halidir. Modern bilimin indirgemeci yaklaşımı ve bunun üzerine inşa edilen dünya görüşü modern insanın gerçeklik ile olan ilişkisini dolaylı olarak ve hatta engellemektedir.¹⁸ Klein, bu çalışmaların sonucunda Antik Yunan bilgisinin tekrar kazanılması gerektiği sonucuna ulaştığını; ve şu soruyla karşı karşıya kaldığını belirtir: "İnsanlar nasıl eğitilmelidir?"¹⁹

St. John's College'da öğretmenlik yapmaya başlaması ile bu teorik sorun Klein için pratik bir önem kazanmıştır. Platon gibi eğitimin kişisel bir dönüşüm gerektirdiğine inanan Klein, bu okulun eğitim vizyonunu yansıtan "liberal sanatlar"ı (*liberal arts*) ve buna dayanan "liberal eğitim" (*liberal education*) modelini önemser. Liberal eğitim, özgür insanlar yetiştirmeyi amaçlar. Bu anlamda liberal eğitim, Antik Yunan'daki *paideia* ve 19. yüzyıl başlarında Almanya'da ortaya çıkan *Bildung* eğitim ideallerinin bir devamı olarak görülebilir.²⁰ Hepsinin ortak hedefi, insanın zihin ve karakterinin çok yönlü gelişimidir. Bu nedenle öğrencinin herhangi bir alanda bilgilendirilmesinden çok, medeni ve özgür bir karaktere kavuşması amaçlanır. Liberal eğitim, öğrencinin geleneksel doğrulara takılmadan hakikatin kendisine doğrudan ulaşmasını teşvik etmelidir. Bunun yolu da liberal sanatlardan geçer. Ancak Klein geleneksel liberal sanatların (dilbilimi, mantık, retorik, aritmetik, geometri, müzik, atsrnomi) felsefe eğitimi ile tamamlanması gerektiğini düşünür.

Klein'a göre liberal eğitimin ve felsefi düşüncenin önündeki engellerden en zorlusu, dilin kullanımına dair geleneğin getirdiği alışkanlıklara takılmaktır.²¹ Klein, hayatı ve gerçekliği dolaylı olarak çabalarını Husserl'den ödünç aldığı "tortulaşma" (*Sedimentierung*) metaforu ile açıklar.²² Husserl, bu benzetmeyi "yaşam dünyası" (*Lebenswelt*) adını verdiği "verili" (*vorgegeben*) anlam ve tecrübe dünyasının oluşumunda "tarihsellik" (*Geschichtlichkeit*) ve geleneğin belirleyici rolüne dikkat

¹⁶ A.y.

¹⁷ Klein, Husserl'in modern bilimin doğuşunda Galileo'nun kritik rolüne dair düşüncelerine katkı yapmıştır. Dönemin ve Husserl çevresinin bir diğer önemli ismi olan Alexandre Koyré'nin (1892-1964) bu konudaki görüşleri de benzerdir; bkz. Moran, *Husserl's Crisis*, s. 71-4, 97-8.

¹⁸ Klein, modern bilime karşı olmasa da, bu çalışmaların insana dair temel meseleleri unutturmaması gerektiğine inanır.

¹⁹ Klein and Strauss, "A Giving of Accounts," s. 459.

²⁰ "Liberal eğitim," Antik Roma'ya uzanan ve Orta Çağlarda şekillenip Rönesans'da tekrar canlanan *studia humanitatis*'in devamı olarak da görülebilir.

²¹ Klein, *Lectures and Essays*, s. 261, 263.

²² A.g.e., s. 76-8, 372-74.

çekmek için kullanır.²³ Tarihsel süreç içerisinde gerek gündelik gerekse bilimsel dile yerleşen anlamlar, tecrübeler, görüşler veya yorumlar, kısaca tortular, insanın içine doğduğu ve zamanla "aşinalık" (*Selbstverständlichkeit*) geliştireceği; ve doğruluğunu aşikar addedip kanıksayacağı bir kültürel bağlam dünyası oluşturur.²⁴

Kültürel arka planda işlevselliğini muhafaza eden tortular; farkında olunmasa da, geçmişe, şimdiye veya geleceğe yönelik anlamlandırma çabalarını etkiler. Husserl, bu çabalarda dilin "yoldan çıkarma" potansiyeline (*Verführung der Sprache*) ve özellikle de yazılı metinlerin tortulaşmaya katkısına dikkat çeker.²⁵ Tortulaşma, kaniya (*doxa*) dayanan bir dünyanın ve geleneğin oluşumu; ve bunun yeniden üretimi olarak görülebilir.²⁶ Sıradan bir insan için çok da mahzur oluşturmayacak kültürel arka plan, farkında olunmadığı takdirde, eğitim, bilim ve felsefe açısından problem teşkil edecektir. Özellikle bir bilim veya felsefe insanı, verili dünyayı (ki bu dünya bilim insanlarını ve onların akademik çalışmalarını da kapsar) pasif bir şekilde kanıksadığı ölçüde, bilimin orijinal "anlam oluşturma" (*Sinnbildung*) kapasitesinden uzaklaşıp, çabalarını "tortulaşmış anlam" (*Sinnsedimentierung*) ile sınırlandırmış olacaktır. Husserl, tortulaşmanın neden olduğu bu sınırlı bilinci, "unutma" (*Vergessenheit*) ve "saklı olma" (*Verschlossenheit*) gibi bir dizi kavramla ifade eder. Kısacası bu metafor, çağdaş felsefe ve bilimin kendinden önceki geleneği hem belli şekillerde unutan hem de belli şekillerde hatırlayan yönüne dikkat çeker.

Husserl gibi Klein da, her bilim türünün, özellikle de modern bilim ve felsefenin, gelişiminde böyle bir tortulaşmanın ortaya çıktığını düşünür. Bu durum özellikle terim ve kavramların bir dilden (örneğin Yunancadan) bir başka dile (örneğin Latince ve sonra da çeşitli Avrupa dillerine) aktarım sürecinde ortaya çıkar. Terim, sözcük veya kavramlar zaman içinde anlam kaymalarına veya kayıplarına uğrar; spesifik teknik anlamlar kazanır; eski anlamların yerini alan yeni anlamlar geçerlilik ve aşinalık kazandıkça bunlar da zamanla arka plana kayar ve sorgulanmaz olurlar. Akademik disiplinlerin ilk ortaya çıkışındaki orijinal kavrayışlar tamamen kaybolmasa da silikleşir; ve yerlerini gündelik kulanımda daha yüzeysel ve edilgen bir algılayışa bırakır. Kısaca, söz anlam dünyasındaki ifşa edici kapasitesini yitirir.

²³ Bu benzetme Husserl'in bir çok eserinde ve özellikle de *Krisis der europäischen Wissenschaften*'da geçmektedir; bkz. s. 71-4, 365-86. Bu eserin ilk iki bölümü 1936'da yayınlanmış olup; daha sonra tam bitmemiş üçüncü bir bölüm eklenerek mevcut haliyle 1954'de tekrar yayınlanmıştır. Ayrıca bkz. Husserl, *Crisis of European Sciences*, s. 70-3, 360-72; Moran, *Husserl's Crisis*, s. 180-85, 192-93; Dodd, *Crisis and Reflection*, s. 67-70.

²⁴ *Selbstverständlichkeit*, Husserl'in *Krisis* eserinin kilit kavramlarından; bkz. Dodd, *Crisis and Reflection*, s. 68.

²⁵ Husserl, *Crisis of European Sciences*, s. 360-62; Dodd, *Crisis and Reflection*, s. 130-33.

²⁶ Husserl bir yerde "tortulaşma"dan "gelenekselleşme" (*Traditionalisierung*) diye bahseder; a.g.e., s. 52. *Lebenswelt*, Husserl'de bir nevi *doxa*'ya tekabül eder; bkz. Husserl, *Crisis of European Sciences*, s. 125, 155-56; Dodd, *Crisis and Reflection*, s. 153; Moran, *Husserl's Crisis*, s. 181-82.

Hem eski hem yeni anlamlar tortulaşarak arka planda öznenin bilincini etkilemeye devam eder. Geleneğin veya uyuşmanın geride bıraktığı tortular, günümüz insanının gerçeklik ile kurduğu ilişkiyi dolaylı bir hale getirir. Yani, insanın gerçeklik algısı farkında olmadan geçmişin tortusuyla belirlenir. Klein, dilde ve düşüncede ortaya çıkan bu soruna dikkat çekmek için sık sık Husserl'den şu alıntıyı yapar: "Tortulaşma daima bir nevi unutkanlıktır."²⁷ Klein'a göre, felsefenin ve sağlıklı düşünebilmenin ön koşullarından biri bu durumun farkında olmaktır. Bir metni okur veya bir konuşmacıyı dinlerkenki gibi bir anlama uğraşı içindeyken; ve yine yazar veya konuşurkenki gibi bir anlam verme çabasındayken tortuların ayırında olmak gerekir.²⁸ Klein liberal eğitimin bu tortulaşmaya çare üretmesi gerektiğini düşünür. Bunun başlıca yolu, öğrenciye bilimsel ve felsefi gelişmelerin kökeninde yatan orijinal kavrayışı yeniden tecrübe etme fırsatının verilmesidir.²⁹

Tortulaşma metaforu Klein'in eğitim anlayışında önemli bir yer tutsa da, eğitime dair görüşleri daha çok Platon'a dayanır.³⁰ Nitekim Klein, liberal eğitimin amacını Platon'un *Politeia*'sında (Devlet) geçen *metastrophe* (518d, 518e, 521c) ve *periagoge* (525c, 532b) sözcüklerinin işaret ettiği ruh ve beden bir bütün olarak yönelmesine benzetir.³¹ Klein öğrenme faaliyetinin, bilginin öğretmenden öğrenciye, tek yönlü olarak, sürahiye su doldurur gibi, aktararak gerçekleşmeyeceğini hatırlatır. Bu benzetme açıkça *Politeia*'yı (518b-d) çağırıştırır. Sokrates orada hakiki eğitimi, sahtesiyle bir benzetme yardımıyla karşılaştırır. Sahte eğitim kör göze görüş yetisi vermek gibi insan ruhunda olmayan bilgiyi ruha yerleştirmeye çalışır. Hakiki eğitim ise zaten var olan öğrenme kapasitesini tüm ruhla beraber doğru yöne çevirmeyi amaçlar.

Klein doğru eğitim modelinin iki şekilde tasavvur edilebileceğini belirtir. Birinde, öğretmenin sözleri aktif bir form olarak öğrencinin ruhuna girer ve onu dönüştürerek var olan bilişsel potansiyelini doğurtur. Klein, bunun Aristotelesçi bir model olarak düşünülebileceğini söyler. Sokratik ve Platonik denebilecek diğer modelde ise öğretmen, öğrenciye yönelttiği sorular ile öğrencinin ruhunda yatanı uyandırmasını ve açığa çıkarmasına aracı olur. Klein, klasik eserlerin okunup tartışılmasına dayalı bir eğitimde birbirine çok da uzak olmayan bu iki modelin uygulanabileceğini düşünür.³²

²⁷ Klein, *Lectures and Essays*, s. 77, 372. Bu ifade, *Krisis*'de (s. 365-86) yer alan "Die Frage nach dem Ursprung der Geometrie" makalesinin (asistanı Eugen Fink tarafından 1939'da yayınlanmış) bir başka versiyonunda geçmektedir; bkz. Hopkins, *Origin of the Logic*, s. 50, not 45.

²⁸ Klein, *Lectures and Essays*, s. 373.

²⁹ A.g.e., s. 265.

³⁰ Klein'in çalışmalarından biri Platon'un "eğitim" temalı diyalogu Meno'ya yazdığı şerhdir; bkz. Klein, *A Commentary on Plato's Meno*.

³¹ Klein, *Lectures and Essays*, s. 162.

³² Klein'in çalıştığı St. Johns'ın müfredat ve eğitim modeli Klein'in bu görüşlerinin tecessümüdür. Okulun müfredatı 1930'larda lisans eğitimi veren diğer Amerikan okullarından ayrılarak, Robert M. Hutchins (1899-1977) ve Mortimer Adler (1902-2001) gibi eğitimcilerin savunuculuğunu yaptığı edebi ve felsefi klasiklerin (Great Books) okutulması üzerine inşa edilmiştir. Klein'in 1939'da öğretim kadrosuna

2. Platonik Diyalogların Yorumlanması ve Klein'in Dramatik Yaklaşımı

Sokrates'in yazılı bir eser bırakmamasının düşüncelerinin ne olduğunu felsefi bir meseleye (Sokratik Problem) dönüştürmüş olması gibi, öğrencisi Platon'un da eserlerini diyalog formunda yazmış olması "Platonik Problem" diye bilinen benzer bir sonuç doğurmuştur.³³ Platonik diyalogların nasıl yorumlanması gerektiği meselesi yeni değildir.³⁴ Akademi'nin Platon'dan hemen sonraki yöneticileri Speusippus ve Xenocrates'in belirleyici olduğu "Eski Akademi" döneminde (yak. M.Ö. 347-274) geçerlilik kazanan; milattan sonraki yüzyıllarda Neo-Platonculuk ile devam edip; günümüze kadar gelen ve halen kabul gören "dogmatik" yaklaşım, Platon'a belli bir "öğreti" (doktrin) atfeder.

Farklı türleri olan dogmatik yaklaşıma göre Platon'un öğretisi, diyalogların ana karakterlerince ifade edilen görüşlerden çıkarsanabilir.³⁵ Arcesilaus ve Carneades ile özdeşleşen Yeni Akademi (yak. M.Ö. 274-80) döneminde ise bunu reddeden "skeptik" okuma ön plana çıkmıştır.³⁶ Akademi'nin başına Askalon'lu Antiochus'un (yak. M.Ö. 130-68) gelmesiyle geri dönen dogmatik yaklaşım, ahlak konularının ön plana çıktığı Orta Platonculuk ve onun arkasından gelen Neo-Platonculuk dönemlerinde devam etmiştir.³⁷

Neo-Platoncu yaklaşım, bazı istisnalar hariç, Avrupa'da uzun bir süre kabul görmüş olup, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde büyük oranda terk edilmişti.³⁸ On sekizinci yüzyıl sonları ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında Idealizm akımının doğuşu ve Klasik Filoloji'nin bir akademik disiplin olarak gelişimine paralel olarak Platonik diyaloglara ilgi artmış ve diyalogların yorumlanması meselesi tekrar canlanmıştır. Kant'ın takipçisi olan W. G. Tenneman (1761-1819) *System der Platonischen Philosophie* (1792-95) adlı çalışmasında Neo-Platoncu yaklaşımı reddeden, Platon felsefesinin bir "sistem" içerdiğini savunan, farklı bir dogmatik yaklaşım ortaya koymuştur.³⁹ Tenneman ayrıca diyalogların yazım sırasına göre Platon'un düşünsel gelişimini açığa çıkarmaya çalışarak birazdan bahsedeceğimiz "gelişimsel" yaklaşımın öncüsü olmuştur.⁴⁰

Bu dönemde alevlenen tartışmanın diğer bir kilit ismi, aynı zamanda modern hermenötüğün öncüsü de olan, Friedrich Schleiermacher (1768-

katılması ve 1949-1958 yılları arasında yöneticiliği sırasında bu müfredat daha sağlam temellere oturmuştur.

³³ Bkz. Nails, *Agora*, s. 4.

³⁴ Bkz. Tigerstedt, *Decline and Fall ve Interpreting Plato*; Gonzalez, "Introduction."

³⁵ Platonik diyalogların ana karakteri çoğunlukla "Sokrates"tir. Birkaç diyalogda "Sokrates" mevcut olsa da ana karakter bir başkasıdır ("Elea'lı Yabancı", "Timaeus"). Bir de "Sokrates" in hiç bulunmadığı, ana karakteri "Atina'lı Yabancı" olan *Nomoi* (*Yasalar*) vardır.

³⁶ Dillon, *Heirs of Plato*, s. 234-38.

³⁷ Dillon, *Middle Platonists*, s. 52-106.

³⁸ Tigerstedt, *Decline and Fall*, s. 63.

³⁹ A.g.e., s. 64-8.

⁴⁰ A.g.e., s. 67.

1834) olmuştur.⁴¹ Schleiermacher, Tenneman'ın yaklaşımını bizzat hedef almış ve onun getirdiği yoruma karşı kendi yorumunu geliştirmiştir. Schleiermacher'e göre, diyaloglarda biçim (form) ve içeriğin bir bütün oluşturduğunu ve yorumlamada her iki unsurun da dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Biçimden kasıt, diyalogun kompozisyonu, yani bir araya getirilme biçimidir. Bu kompozisyonda, Schleiermacher'e göre, hiçbir ayrıntı tesadüfi sayılamaz. Bir Platonik diyalog kendi içinde ve Platonik diyaloglar kendi aralarında, "Sokrates" in *Phaidros*'da (264c) dile getirdiği gibi, parçaları birbiriyle bağlantılı organik bir bütün olarak görülmelidir.⁴² Schleiermacher, Tenneman'ın diyalogları tarihlendirme çabasını tamamen reddetmese de bunun Platon'u anlamada pek faydalı olamayacağını; bunun yerine diyalogların içerikleri açısından birbirleriyle bağlantılarını açığa çıkarmanın daha önemli olduğunu düşünür.⁴³ Schleiermacher'a birazdan tekrar döneceğiz.

On dokuzuncu yüzyılda dogmatik yaklaşımın "gelişimsel" (*developmentalist* veya *geneticist*) diye bilinen yeni bir türü ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, diyaloglarda ifade edilen düşüncelerin zamanla değişim geçirdiği varsayımıyla, diyaloglarda kullanılan temalara, tarihsel kişi ve olaylara göndermelere ve yazı stilineki farklılıklara dayanarak, Platonik diyalogları üç gruba sınıflandırmıştır.⁴⁴ Daha çok yirminci yüzyılda etkinlik kazanan gelişimsel yaklaşımın savunucularına göre, Platon'un Sokrates'in etkisi altındayken yazmış olduğu "erken" dönem diyalogları ona özgü "pozitif" bir öğreti içermez. Bir başka ifadeyle, erken diyaloglarda ele alınan herhangi bir mesele (örneğin *Euthyphron*'da "dindarlık", *Laches*'te "cesaret") diyalogun sonunda kesin bir sonuca bağlanmaz ve *aporia* (muamma) ile biter.⁴⁵ Bu nedenle, tarihsel Sokrates'in felsefe anlayışını ve tarzını yansıttığı varsayımıyla, Platon'un erken dönem diyaloglarına "Sokratik" veya "aporetik" denir.

⁴¹ Diyalogların büyük bir kısmını 1804-28 yılları arasında Almancaya çeviren Schleiermacher, diyaloglara dair görüşlerini bu ciltler için yazdığı "Genel Giriş" ve her bir diyalog için ayrı kaleme aldığı Sunuş yazılarında ifade etmiştir. Bu çevirilerin ilk cildi ve "Genel Giriş" in ilk hali 1804'de yayınlanmıştır; bkz. Schleiermacher, *Über die Philosophie Platons* ve *Introductions to the Dialogues of Plato*. Platonik diyalogları yorumlaması Schleiermacher'e kendi hermenötik yaklaşımını geliştirmesine de vesile olmuştur; bkz. Lamm, "The Art of Interpreting Plato," s. 98.

⁴² Schleiermacher, *Introductions*, s. 14-5.

⁴³ A.g.e., s. 24-6.

⁴⁴ Platonik diyalogların "stilometri" (*stylometry*) kullanılarak tarihlendirilmesine dayalı bu sınıflandırmayı ilk defa Lewis Campbell (1830-1908) *The 'Sophistes' and 'Politicus' of Plato* (1867) adlı çalışmasının Genel Giriş'inde öne sürmüştür ancak tezinin önemi yüzyılın sonlarına doğru farkedilmiştir. Daha sonra şekillenecek olan "gelişimsel" yaklaşım bu tezin doğruluğunu varsayar; bkz. Ausland, "Nineteenth-century Platonic Scholarship," s. 287-88; Prior, "Developmentalism," s. 288-89; Nails, "Compositional Chronology," s. 290.

⁴⁵ Yunancada yokluk ifade eden olumsuz *a-* öneki ve *poros* (geçit) sözcüğünün bileşiminden türemiş *aporia* sözcüğü, Platon'un kullanımında, tartışılan herhangi bir meselede ilerleme kaydetmenin mümkün olmamasını ve bunun beraberinde gelen "şaşkınlık" ve "çözumsuzlük" halini çağırıştırır.

"Orta" dönem diyaloglarında (*Politeia* ve *Phaidon* gibi) ise Platon kendine ait dogmatik bir öğreti (idealar doktrini, ruhun ölümsüzlüğü gibi) ortaya koymuş; "geç" dönem diyaloglarında da (*Nomoi* ve *Timaios* gibi) bunları kısmen revize etmiştir. Ancak diyalogların net kategorilere ayrılması zorluğundan ötürü, orta ve geç diyalogları dikkate alındığında idealar doktrininde bir değişiklik olup olmadığı; veya ne tür bir değişim olduğu halen tartışma konusudur.⁴⁶

Yakın Çağ'da ortaya çıkan dogmatik yaklaşımın ikinci bir türü, gelişimsel yaklaşıma tepki olarak doğan "üniter" (*unitarian*) yaklaşımdır. Paul Shorey'le (1857-1934) özdeşleşen bu yaklaşım, aslında Antik Çağ'dan gelen dogmatik yaklaşımın ana damarıdır.⁴⁷ Platon'un tek ve tutarlı bir öğretisi olduğu görüşü (gelişimsel hariç) diğer dogmatik yaklaşımların da ortak noktası olsa da bu öğretinin tam olarak ne olduğu sorusuna verilen yanıtlar aynı değildir. Shorey sadece gelişimsel yaklaşıma değil, Tenneman gibi Platon'a "sistem" atfeden dogmatik yaklaşıma da karşı çıkmıştır: Gelişimselcilere karşı, diyaloglar arasındaki ufak farkların büyük düşünsel değişimlerin göstergesi olarak yorumlanmaması gerektiğini savunurken; sistemcilere karşı Platon'un felsefesinin katı bir sistem şablonuna oturtulup, sonra da bu şablona uymayan kısımların Platon'un tutarsızlığı diye eleştirilmesinin yanlışlığını savunur.⁴⁸

Platon çalışmalarında yirminci yüzyılın ortalarından itibaren özellikle Anglo-Sakson ülkelerde "analitik felsefe" ön plana çıkmıştır.⁴⁹ Klasikçiler arasında bu yaklaşımın öncülerinden olan Gregory Vlastos (1907-1997) gelişimsel yaklaşımın en bilindik şeklini ortaya atmıştır.⁵⁰ Vlastos'a göre Platon'un erken dönem diyaloglarındaki "Sokrates" karakteri tarihsel Sokrates'in düşüncelerini ifade eder.⁵¹ Vlastos gibi analitik yaklaşımı benimseyenler Platon'un edebi yönünden ziyade onun düşünce yönüne önem verir ve bu açıdan noksanlarını açığa çıkarmaya çalışırlar. Vlastos'un şu tespiti bu yaklaşımın geneli için de söylenebilir: "Platon her ne kadar büyük bir üslupçu olsa da, yazdığı eserleri düşünce açısından oldukça bulanık olabilir."⁵² Yorumcunun görevi Platon'un argümanlarında kullandığı mantıksal açıkları ve hataları açığa çıkarmaktır. Platon'a, Vlastos gibi, analitik felsefe penceresinden yaklaşanlar, analitik felsefenin yöntemleri

⁴⁶ Bu tasnife pek uymayan *Parmenides* ve *Timaios* gibi diyaloglar vardır. Gelişimsel yaklaşımın bu ve benzeri sorunları birçok Platon uzmanı tarafından dile getirilmiştir; bkz. Gerson, "Plato's Development," s. 85-6.

⁴⁷ Bkz. Shorey, *The Unity of Plato's Thought*. Üniter yaklaşımın diğer temsilcileri arasında Hans von Arnim (1859-1931) ve Harold Cherniss (1904-1987) gösterilebilir.

⁴⁸ Diğer yandan Shorey, Platon'un dramatik yönünün önemine de işaret etmiştir; a.g.e., s. 5-6.

⁴⁹ Bkz. Leshner, "Analytic Approaches to Plato."

⁵⁰ Bu yaklaşımın diğer savunucuları arasında Gilbert Ryle (1900-1976), Richard Robinson (1902-1996) ve G. E. L. Owen (1922-1982) yer alır.

⁵¹ Tarihsel Sokrates ile Platon'un "Sokrates" karakteri arasında yapılan ayrımı yine birçok çağdaş Platon uzmanı ikna edici bulmamaktadır; bkz. Gerson, "Plato's Development," s. 86.

⁵² Vlastos, *Platonic Studies*, s. 264.

sayesinde Platon'un çağdaşları ve sonraki devirlerin yorumcularından daha iyi anlayabileceklerini savunmakla kalmaz; aynı zamanda Platon'u Platon'un kendisinden de daha iyi anlayabileceklerini iddia ederler.⁵³

Schleiermacher gibi Jacob Klein da gelişimsel yaklaşımın Platonik diyalogların içeriğini anlamamıza yardımcı olamayacağını düşünür. Günümüzde bu tartışma halen devam etse de Schleiermacher'ın öncülük ettiği ve Klein'in gelişimine katkıda bulunduğu dramatik yaklaşım yirminci yüzyılın son çeyreğinde ciddi bir ekol olarak kabul görmüştür.⁵⁴ Biçim ve içerikten herhangi birini göz ardı etmeden, her ikisine de önem verilmesi gerektiğini savunan Schleiermacher, hem diyalogların içeriğini boşaltan skeptik, hem de yazılı diyalogları önemsizleştiren Tenneman'ın "esoterik" yaklaşımından ayrı, "bütünsel" bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamıştır.⁵⁵

Schleiermacher'ın bu yaklaşımı, onu Platonik diyaloglarda pedagojik bir sıralama olduğu sonucuna götürmüştür.⁵⁶ Tüm diyalogları ardışık üç gruba ayıran Schleiermacher, her bir gruptaki diyalogları da yine kendi içinde sıralamış ve ilk grubun başına Platon'un pedagojik yaklaşımının çekirdeği olarak gördüğü *Phaidros*'u koymuştur.⁵⁷ Schleiermacher, Platonik diyalogların temel işlevini pedagojik olduğunu savunur ve bunu büyük ölçüde *Phaidros*'a dayandırır. Schleiermacher'e göre, Platonik diyalogların amacı okuyucunun zihninde yazarın eserini yaratırken ürettiği düşünceleri kendiliğinden üretmesini sağlamaktır.⁵⁸

Schleiermacher'ın ardından, dramatik yaklaşımı canlandıran Alman klasikçi Paul Friedländer (1882-1968) olmuştur.⁵⁹ Gadamer, 1930'lu yılların başlarında Marburg Üniversitesi'nde derslerini takip ettiği Friedländer'in

⁵³ Vlastos, *Plato II*, s. viii. Kant'a uzanan bu yaklaşımın (bkz. *Kritik der reinen Vernunft*, A314/B370) izlerini Tigerstedt, Tennemann'ın Kantçı Platon yorumunda ve Tennemann'ı okuyan Hegel'de bulur; bkz. Tigerstedt, *Decline and Fall*, s. 67, 69. Daha yakın dönemden ise J. N. Findlay (1903-87) sayılabilir; bkz. Tigerstedt, *Interpreting Plato*, s. 148, not 216. Bu yaklaşımın eleştirisi için bkz. Strauss, *Rebirth*, s. 207-12; Gadamer de bu konuda Strauss ile hemfikir olduğunu belirtir; bkz. Gadamer, "Gadamer on Strauss," s. 182.

⁵⁴ Bu literatürün bazı örnekleri için bkz. Moors, "Plato's Use of Dialogue"; Gonzalez, *The Third Way*; Press, *Who Speaks for Plato?*; Ausland, "On Reading Plato Mimetically."

⁵⁵ Platonik diyalogların hem biçim hem argümanlarını dikkate alması itibarıyla "dramatik" yaklaşıma "bütünsel" ("holistic") demek daha doğru olabilir; bkz. Ralkowski, *Heidegger's Platonism*, s. 15-8, 177 not 13. Ancak halihazırda "dramatik" sıfatı daha yaygın olduğu için bu isim kullanılmıştır.

⁵⁶ Bkz. Schleiermacher, *Introductions*, s. 18-9; Lamm, "The Art of Interpreting Plato," s. 104-06; Ralkowski, *Heidegger's Platonism*, s. 8-13; Rhodes, *Eros, Wisdom, and Silence*, s. 43-50.

⁵⁷ Her grubun sonunda ayrıca yardımcı rolde gördüğü bazı diyalogları (*Nebenwerke*) içeren bir Ek bölümü mevcuttur. Üçüncü grup, *Politeia* (Devlet), *Timaios* ve *Kritias*'ı ve bunlara yardımcı rolde *Nomoi*'u (Yasalar) içerir; ancak Schleiermacher'ın ömrü bu gruptan *Politeia* dışındakileri çevirmeye yetmemiştir; bkz. Schleiermacher, *Introductions* içindeki editörün "Advertisement" başlıklı notu.

⁵⁸ A.g.e., s. 16-7.

⁵⁹ Friedländer'in iki ciltlik *Platon* eseri 1928'de Almanca yayınlanmış olup, yıllar sonra üç cilt olarak (1958, 1964 ve 1969) İngilizceye çevrilmiştir.

hem kendisini hem de kendisi üzerinden dolaylı olarak Klein'i etkilediğini belirtmiş; ve diyalogların dramatik unsurlarının öneminin ortaya konmasını "Klein ve Friedländer'in keşfi" olarak nitelendirmiştir.⁶⁰ Diğer yandan, aynı dönemin bir başka tanığı Strauss da dramatik yaklaşımı Klein'a borçlu olduğunu ifade edip, yukarıda ondan yapılan alıntının devamında Friedländer'in, Klein'in aksine, Platon'u felsefi açıdan iyi anlayamadığını iddia etmiştir.⁶¹ Klein ise aşağıdaki yazıda da görülebileceği gibi Friedländer'in rolünü tanır ama yer yer onu eksik bulur.⁶² Dramatik yaklaşımın Schleiermacher'in ardından tamamen kaybolmamış olduğunu belirten Klein, Platonik diyalogların ayrı ayrı yorumlanmasına gelince bu yaklaşımın yeterince ve etkili bir şekilde kullanılmamış olduğunu düşünür.⁶³

Klein, Schleiermacher'in diyalojik yaklaşımını büyük ölçüde benimsemiş gözükmektedir.⁶⁴ Platon'a dair kitaplarında Schleiermacher'e olumlu atıflar yapan Klein, onun öncü rolünü açıkça tanır. Klein'a göre, Platonik diyalogların yorumlanmasında belli hususların göz önüne alınması gerekir. Bunların başında Platonik bir diyalogun sıradan bir "kitap" olmadığı gelir. Diğer bir ifadeyle, Platonik diyaloglar monolog tarzında yazılmış bir risale olarak görülmemelidir. Dolayısıyla, Platonik diyalogların diyalojik ve diyalektik yönü dikkate alınmadan, ortaya konan argümanlar (dogmatik ve analitik yaklaşımlarda olduğu gibi) bağlamından kopuk değerlendirilmemelidir.

Klein, Platonik diyalogların dramatik yönüne ilk dikkat çekenin Aristoteles olduğunu belirtir. *Poetika*'da (1447b9-11) Sokratik konuşmaları (*Sokratikoi logoi*) "mim"e (*mimos*) benzeten Aristoteles'in bu benzetmesini benimseyen Klein, Platonik diyaloglarda zımni ipuçları ve imalarla okuyucuya dolaylı olarak iletilen mesajlara dikkat çeker.⁶⁵ Platonik diyaloglar, karakterlerinin özelliklerine göre şekillenir ve bu sayede farklı okuyucu tipleriyle farklı etkileşime girer. Diyaloglar sadece dikkatli okuyucuların yakalayabileceği incelikte unsurlar içerir ve bunlar diyalogun bütününe anlamada büyük önem taşır. Diyalogları yorumlamada karakterlerin açıkça bahsedilen veya ima edilen kişilik özellikleri; sohbet esnasında söylenenlerin dışında (*logos*) veya buna ilaveten eylemleri

⁶⁰ Gadamer, "Gadamer on Strauss," s. 182. Gadamer, Platon'a yaklaşımında Klein'a olan borcunu ifade eder; bkz. Gadamer, *Dialogue and Dialectic*, s. 129. Klein, Marburg'da 1920/21 Kış Döneminde Friedländer'den Antik Tragedya üzerine bir ders almıştır; bkz. Hopkins, "The Philosophical Achievement of Jacob Klein."

⁶¹ Klein and Strauss, "A Giving of Accounts," s. 462. Bu tespiti Gadamer de katılır; bkz. Gadamer, "Gadamer on Strauss," s. 182.

⁶² Bkz. Klein, *Commentary*, s. 19-20, not 51, s. 6.

⁶³ A.g.e., s. 4-5 vd.

⁶⁴ Aynı şey Strauss için de söylenebilir. Strauss, Schleiermacher'in Platon'da keşfettiği "edebi sanatlar"dan (*literary devices*) övgüyle bahseder; ancak onun Platon'da tek bir öğretinin olduğu ve dolayısıyla "zahiri" (exoteric) ve "batını" (esoteric) ayrımı olmadığı iddiasını eleştirir; bkz. Strauss, *Rebirth of Classical Political Rationalism*, s. 67-9. Strauss'un bahsettiği edebi teknikler için bkz. Schleiermacher, *Introductions*, s. 17-8. Strauss ve Schleiermacher karşılaştırması için bkz. Rhodes, *Eros, Wisdom, and Silence*, s. 72-95.

⁶⁵ Klein, *Commentary*, s. 18.

(*ergon*) dikkate alınmalıdır. Diyalogdaki sözün (*logos*) mimetik ve argümantal olmak üzere iki işlevi olup; arasındaki etkileşimi açığa çıkarmak okuyucuya düşer.⁶⁶

Klein, Schleiermacher gibi, Platon'un diyalog formunu tercih etme amacının pedagojik olduğuna inanır. Platonik diyaloglar tarihsel Sokrates'in felsefe yapmasının bir taklidi ve devamıdır. Bu, "Sokrates" in ana karakter olduğu diyaloglar için olduğu kadar dinleyici konumunda olduğu ve hatta hiç bulunmadığı diyaloglar için de geçerlidir. Klein, okuyucunun diyaloglara bir spor müsabakası izler gibi yaklaşmaması gerektiğinin altını çizer. Okuyucu, kendine biçilen müdahil rolü üstlenmediği takdirde Platon'un eseri canlı bir diyalog olma niteliğini kaybeder ve monologdan ibaret olan cansız bir kitaba dönüşür.⁶⁷

Öte yandan Schleiermacher ve Klein'in önemseydiği *Phaidros*'da (274d-278d) "ciddi" meselelere dair düşüncelerin yazıya dökülemeyeceği bahsi yer alır. Platon'a atfedilen mektuplarda da benzer görüşlere rastlanır.⁶⁸ Platon'un buna rağmen diyaloglar yazmış olması bununla çelişir gibi gözükse de, gerek Schleiermacher gerek Klein diyalogların yazının zaafalarını kapatacak şekilde yazılmış olduğunu savunur.⁶⁹

3. Klein: Platonik Diyaloglar Nasıl Okunmalı?⁷⁰

I.

Platonik bir diyalogun anlamlı bir yorumu şu öncüllere dayanmalıdır:

1. Platonik bir diyalog, Aristoteles'in birçok eseri veya Plotinus'un (Porphyrius tarafından derlenen) *Enneadlar*'ı gibi, bir risale veya bir ders notu değildir. Aristoteles'in *Poetika*'da (1447b9-11)⁷¹ belirttiği gibi, "Sokratik" diyaloglar—ki bunlar Sokrates'in ana karakter olmadığı ve hatta hiç bulunmadığı Platonik diyalogları da kapsar—Sophron and Xenarkhos'un kiler gibi mimlere (taklitlere) benzer.

2. Platonik bir diyalogun amacı ve içeriği her ne kadar ciddi olursa olsun, bu ciddiyete şakacılık sinmiştir; zira Platon'a atfedilen altıncı mektupta okuduğumuz üzere, ciddiyet ve oyun birbirine "kardeştir" (323d2).

⁶⁶ A.y.

⁶⁷ A.g.e., s. 5-7.

⁶⁸ Bkz. *İkinci Mektup* (314c), *Yedinci Mektup* (341c-d, 344c). Platon, mektuplarında ilgilendiği felsefi meselelerden "en kıymetli", "en yüce" ve "ciddi" diye bahseder; bkz. *İkinci Mektup* (312d3-4), *Yedinci Mektup* (344c2). "Sokrates", bu meselelerden "adil (*dikaion*), güzel (*kalon*) ve iyi (*agathon*) olan" a dair diye bahseder (*Phaidros* 278a3-5).

⁶⁹ Klein, , s. 10-20; Schleiermacher, *Introductions*, s. 16, 67.

⁷⁰ Bu bölüm, Klein'in *Plato's Trilogy* kitabının Giriş bölümünün tam çevirisidir. Buradaki bölüm başlığı bana aittir. Dipnotların "Ç.N." olarak belirtilen bir tanesi hariç diğerleri Klein'a aittir. Giriş (burada Romen rakamıyla belirtilen) dört alt bölümden oluşmaktadır. Klein, bu konuyu *A Commentary on Plato's Meno*'ya yazdığı Giriş'te daha geniş bir şekilde ele almıştır.

⁷¹ Karşılaştırma için bkz. Fragman 61 (1486a9-12).

3. Konuşmacılar ve diğer hazır bulunanlar kim olursa olsun, biz okuyucular aynı zamanda dinleyiciyizdir de; ve tartışmaya sessiz ortaklar olarak iştirak etmemiz gerekir. Önerilen çözümleri tartıp, kabul veya red etmemiz ve mümkün olduğunca mevzubahis konuya dair yorumda bulunmamız gerekir.

4. Hiçbir Platonik diyalogun "Platonik" diyebileceğimiz ve geçmişte böyle de denilmiş olan bir doktrini temsil ettiği söylenemez. Bir diyalog, düşünür Platon'un asıl ve nihai düşüncelerine işaret edebilir; ama bunlar hiç tam bir netlikle önümüze konmaz. Kusursuz bir kaynak Platon'un düşüncesi hakkında bize Platon'un kendisinin yazılı olarak bıraktığından daha doğrudan bilgi sağlar. Bu kaynak bir serbest vakit mekanı olan Akademi'de yirmi yılını geçirmiş ve Platon'un ne *dediğini* duymuş olan Aristoteles'tir. Aristoteles'in bize aktardıklarına kulak vermeliyiz; ancak bunu yaparken onun başkalarının düşüncelerini kendine has bir şekilde ifade ettiğini de unutmamalıyız. Aristoteles kökleri düşüncesini aktardığı diğer insanların düşüncelerinden ziyade kendi düşüncesinde olan, kendine özgü bir terminoloji kullanır.

5. Son iki yüzyılda tümü olmasa da çoğu akademisyen Platonik diyalogları Platon'un düşünce "gelişiminin" farklı evrelerine aitmiş gibi anlamaya çalıştılar. Tabii uzun ömrü zarfında Platon'un birçok ve hatta çoğu önemli konularda fikrini değiştirmiş olması kesinlikle olasıdır. Ancak bir Platonik diyalogu takip etmek onu olduğu gibi, yani konuşmacıların belirli ve kendilerine özgü bir rol oynadığı ve o diyalogda söylenen ile olanın başka bir diyalogda söylenen ve olana dayanmadığı, *bir bütün* olarak, almayı gerektirir. Platon'un düşüncesinde bir "gelişim" olup olmadığını anlayabilmek için, her diyalogu kendi içinde anlamamız gerekir. Bu anlama çabası, herhangi bir diyalogun Platon'un yaşamındaki belli bir döneminde yazıldığını saptayarak kolaylaşmış olmaz. Öte yandan bir diyalogda söyleneni başka bir diyalogda söylenenle ilişkilendirmek bazen faydalı olabilir.

6. Platonik bir diyalogda söylenen şeyler büyük bir dikkatle izlenmelidir: Her bir sözcük öneme haizdir. Bazı rastgele söylenmiş sözcükler uzun ve özenli açıklamalardan daha önemli olabilir.

II.

Tüm çevirmenler, Platonik bir metni modern bir dile nasıl aktaracakları ve onu yorumlamak için hangi sözcükleri kullanacakları gibi önemli bir soruyla yüzleşir. Ancak sorun şudur ki modern Batı dilleri, hem günlük konuşma hem de yazı dilinde, inanılmaz ölçüde, önemli Yunan terimlerinin ve özellikle Aristoteles'e özgü olanların, Latince karşılıklarına dayanır. Bu Latince karşılıkların benimsenmesi genellikle radikal bir değişime ve mutlaka da o terimlerin anlamlarının "tortulaşmasına"⁷² yol açar. Dilimiz sözde Latince ve hatta sözde Yunanca kılıklı çarpık terimlerle

⁷² Bkz. E. Husserl, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie* (1962), ss. 52, 371, 375, 377 (İngilizce çevirisi: D. Carr, *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology* [1970], ss. 52, 361, 365, 367).

doludur ve kirlenmiştir. Sürekli olarak şu tür sözcükler kullanırız: Actual, dynamic, potential, matter, substance, theory, energy, logical, formal, abstract, ideal, essence, concept, reality.⁷³ Bu sözcüklerle ne demek istediğimizi biliyor muyuz? Bu çalışmada, bu terimlerin hiçbiri kullanılmayacaktır. Modern felsefe jargonundan mümkün olduğunca kaçınılacaktır.

Platonik diyalogların karakteristik yapısını göz önüne aldığımızda, Platonik diye nitelenebilecek bir “terminolojinin” varlığından söz etmek mümkün değildir. Diyaloglarda sadece birkaç sözcük tam bir tutarlılık içinde kullanılmıştır. Neredeyse tam bir tutarlılıkla kullanılmış sözcükler; *diairesis*, *sunagōgē* ve *dialektikē epistēmē*’dir. Çalışmamızın geri kalanında İngilizcedeki “dialectic” [diyalektik] ve “dialectical” [diyalektik] sözcüklerini kullanacağız. Şu sözcükler bizim için özel bir sorun teşkil eder: *Genos*, *eidos* ve *idea*. *Genos* ve *eidos* çoğunlukla birbiri yerine ikame edilebilir gözükmektedir. *Genos*’u her zaman olmasa da çoğunlukla “family” [aile] ve “tribe” [kabile] olarak çevireceğiz. Peki ortak kökü *id* olan *eidos* ve *idea* nasıl olacak? Bunların geniş bir yelpazede anlamları vardır ve bu çalışmada neredeyse her seferinde İngilizcedeki “look” [suret] sözcüğü kullanılacaktır. Sözde Latince karşılığı olan “form” [biçim] veya İngilizcedeki, on yedinci yüzyıldaki çağrışımıyla, “idea” sözcüğü kesinlikle kullanılmayacaktır. Belki Latincedeki *species* (*specio*, *specere*’den) iyi bir karşılık olabilirdi; ancak “form” gibi İngilizce “species” [tür] sözcüğü de tortulaşmış anlamından ötürü kullanılamaz. Platon, “eidos”u en kesin bir şekilde “intelligible” [idrak edilebilir] olanı, bir *noēton*’u, ifade etmek için kullandığında, bunu “paradoksal” olarak yaptığını söyleyebilir ve bu sözcüğü münasip bir şekilde “invisible look” [görünmez suret] olarak çevirebiliriz.

III.

Şüphe yok ki *Theaetetus*, *Sofist* ve *Devlet Adamı* isimli Platonik diyaloglar, ne zaman yazılmış olurlarsa olsunlar, bu sırayı takip eder şekilde, birbirleriyle bağıntılıdır ve bir “üçleme” oluşturmaları amaçlanmıştır. Bu üç sohbetin, Sokrates’in davası ve mahkumiyetinden kısa bir süre önce, üç gün değil *iki* gün sürmesi gerekmekte olduğuna dikkat etmek önemlidir.⁷⁴ *Theaetetus*’daki sohbet ertesi gün *Sofist* ve *Devlet Adamı*’ndaki iki sohbetle devam eder. Son iki sohbet arasında mola olmadığı neredeyse kesindir.⁷⁵ Bu noktayı inceleyelim. *Theaetetus*’da iki ana konuşmacı Sokrates ve

⁷³ Ç.N. Klein’in kullandığı İngilizce terimler, anlaşılabilmesi için, olduğu gibi bırakılmıştır. Bunların Türkçedeki felsefi karşılıkları sırasıyla şöyledir: “bilfiil” (veya “faal”), “bilkuvve” (veya “dinamik”), “bilkuvve” (veya “potansiyel”), “madde”, “cevher (veya “töz”), “teori” (veya “nazariye”), “fiil”, “mantıksal”, “biçimsel”, “soyut”, “ideal”, “cevher” (veya “töz”), “kavram” (veya “mefhum”), “gerçeklik” (veya “hakikat”). Çevirinin devamında da Klein’in eleştirdiği veya tercih ettiği İngilizce karşılıkların anlaşılabilmesi için asılları bırakılıp Türkçe karşılıkları köşeli parantez içinde belirtilmiştir.

⁷⁴ *Theaetetus* 210d1-3.

⁷⁵ Karşılaştırma için bkz. Diès, cilt 9, bölüm I, s. vii. (Bu ve diğer sık atıfta bulunan eserlerin tam referansı için Önsöze bakınız).

Theaetetus; *Sofist*'de Elea'lı Yabancı ve Theaetetus; ve *Devlet Adamı*'nda ise Elea'lı Yabancı ve (Jimnazyumdan arkadaşı ve dostu Theaetetus ile aynı yaşta olan) Genç Sokrates'dir.⁷⁶ *Devlet Adamı*'ndaki sohbetin tam başında (257c7-8) Yabancı, Theaetetus'un istirahat etmesine ve Genç Sokrates'in onun yerini almasına müsaade edilmesini önerir.⁷⁷ Ve bir süre sonra (258a3-4) Yaşlı Sokrates şöyle der: "Dün (*chthes*) ben kendim Theaetetus'la olan tartışmaya katıldım; bugün (*nun*) onun yanıtını dinliyorum..." *Nun* sözcüğü ile Yaşlı Sokrates *Sofist*'de olanı işaret etmektedir, Yabancı da iki kez *Sofist*'de ele alınan bir konudan bahseder ve bunu sanki *aynı tek bir* uzun sohbetin parçasıymış gibi yapar.⁷⁸ *Theaetetus*'un en sonunda Yaşlı Sokrates Theodoros'a şöyle der: "Yarın sabah erkenden, Theodoros, tekrar burada buluşalım." Tüm bunlar şunu göstermektedir ki

Sofist ve *Devlet Adamı*'ndaki sohbetler tek uzun bir zaman diliminde (sabahın erken saatlerinden yaklaşık öğlene kadar) cereyan ediyor. Bu üç sohbetin *iki* günde vuku bulmasının, diyaloglarda açığa çıkan, daha derin bir önemi olup olmadığına bakmalıyız.

Tüm bu konuşma Jimnazyum'da geçer.⁷⁹ Kirene'li (Kuzey Afrika)⁸⁰ Theodoros Genç Theaetetus'u Yaşlı Sokrates'le tanıştıır ve ardından *Theaetetus*'daki konuşma takip eder. Ertesi gün Theodoros, Elea'lı (İtalya) Yabancı'yı Sokrates ile tanıştıır. Bu arada Genç Sokrates⁸¹ ve muhtemelen daha birçok genç adam da tüm sohbet süresince hazır bulunur. *Sofist*'in başında Yaşlı Sokrates şöyle bir soru sorar: "Elea'lılar "sofist", "devlet adamı" ve "filozof" hakkında ne düşünürler? Bunların bir, iki veya üç tür insanı mı temsil ettiği farzedilir?" Yabancı'nın yanıtı "bunların üç farklı kişi olarak düşünüldüğü" şeklindedir. Ve "bunların her birinin ne olduğunu tespit etmek o kadar basit ve kolay bir iş değildir" diye de ekler. *Devlet Adamı*'nın başında da bu üçlüden bahsedilir ve Yaşlı Sokrates aralarındaki mertebe farkını vurgular. *Sofist*'de "sofist" ve "filozof" incelenirken; *Devlet Adamı*'nda Theodoros ve Yabancı hem "devlet adamı"ni hem de "filozof"u ele alacaklarını ima ederler (257a4-5 ve b7-c4). Doğal olarak "filozof"un incelenmesine vakfedilmiş bir diyalogun *Devlet Adamı*'ni takip edip etmemesi gerektiği sorusu doğar.⁸² *Sofist*'de Yabancı "diyalektik bilgi"den (253d2ff.) bahsettikten sonra, şöyle der: "Şayet araştırmaya devam edersek (... *ean zētōmen*), şimdi ve bundan sonra, filozofu kesinlikle böyle bir bölgede bulacağız" (253e8-g). "Şayet" sözcüğü fazlasıyla vurgulanmamalı mıdır? Ve hemen ardından (254b3-4) Yabancı, daha sonra, "eğer hala istedikleri takdirde" (*an eti boulomenois hēmin hē*), "filozof"u daha net bir şekilde görebileceklerini belirtir. Bu sözlerde ifade edilen şüphe yine büyük

⁷⁶ *Sofist* 213b3-4; *Devlet Adamı* 257c7-8; *Theaetetus* 147c7-d1.

⁷⁷ Karşılaştırma için bkz. *Sofist* 218b1-2.

⁷⁸ *Devlet Adamı* 284b7-9, c6-7 ve 286b10.

⁷⁹ *Theaetetus* 144b9-c3.

⁸⁰ Bkz. s. 75, not 3.

⁸¹ *Theaetetus* 147d1.

⁸² Karşılaştırma için bkz. Friedländer 1: 162 ve 3: 253, 255 ve 478, not 5; C. Ritter, *Neue Untersuchungen über Platon* (1910), ss. 66 ff.; Cornford, ss. 168 f.; ve Skemp, ss. 20 ff.

bir önem taşımaz mı? *Devlet Adamı*'nda Yaşlı Sokrates, Genç Sokrates'i tanımadığını; onun şimdi (*nun*) Yabancı'nın sorularına yanıt vermesi gerektiğini söyler; ve "bana da başka bir zaman yanıt verir" diye ekler (258a4-6). Bu, kimilerinin anladığı gibi, Yaşlı Sokrates'in Genç Sokrates'le "filozof"a dair bir sohbet tasarladığı anlamına mı gelir? Yoksa, özellikle Sokrates'in yaklaşan davasının farkındalığını dikkate aldığımızda, bu ihtimalin şakacı bir şekilde ortadan kalkması söz konusu değil midir? Ve hatta Sokrates'in, yani Filozof'un, yargılanmasının "filozof" hakkındaki sohbetin yerini aldığını öne sürmek pek de yanlış olmayacaktır.

IV.

Diyaloglardaki zaman sırasına bakmaksızın, *Sofist*'de ele alınan şey *Theaetetus*'da temel öncül olarak karşımıza çıkar; yani herşeyin kökü veya nihai kaynağı, "hakim başlangıçlar" (*archai*) şu ikisidir: "Aynı" ve "Farklı". O halde *Sofist*'le başlayıp, *Theaetetus*'la devam edip, *Devlet Adamı* ile kapatmalıyız.

Metinde açıkça söyleneni veya açıkça söylenmeyip de sadece ima edileni nasıl aktarmalıyız? Diyaloglarda sürekli bulunup; onların ilerleme istikametini belirleyen ve ciddiyetin kardeşi olan şakacılığın hep farkında olarak metni dikkatle takip etmeli; konuşulan sözlerin bize sunulan drama içeriğini nasıl ürettiğini izlemeliyiz. Biz de tartışmalarda yer almalıyız: [bu çalışmada] diyalogların açılmanması ile biz dinleyicilere ne olduğu iç içe olacaktır.

Daha önce bahsettiğimiz gibi, diyalogların ikisinde, *Sofist* ve *Devlet Adamı*'nda, ortaya atılan soruların bazıları şunlardır: "Sofist" nedir? "Filozof" nedir? "Devlet adamı" nedir? Bunlar bir, iki veya üç çeşit kişiyi mi temsil eder? Ancak *Being* [Varlık], *Falsehood* [Batıl] ve (*Theaetetus*'da) *Error*'a [Yanılğı] dair başka sorular da vardır. En önemli soru şudur: Varlık nedir? Bu noktada Aristoteles'ten alıntı yapmak uygun olacaktır: "Çok önce aranmış olan ve halen aranan ve daima aranacak ve kafa karıştırıcı olacak olan şudur: Var olan nedir? Diğer bir deyişle Varlık (*ousia*) nedir? Varlık kimine göre bir, kimine göre ise birden fazladır; kimi sınırlı bir çokluğu, diğerleri ise sınırsız bir çokluğu kasteder. Öyleyse bizim de herşeyden önce bakmamız gereken mesele şudur: Varlık diye anlaşılan şey nedir?" (*Metafizik* VII. 1. 1028b2-7) Bu sözler yetişkin hayatının herhangi bir döneminde Platon tarafından da aynı şekilde sarf edilebilirdi. Bu sorunun sorulmasını Platon'un düşüncesinin "gelişiminin" herhangi bir dönemiyle sınırlamak gülünçtür.

Bilgi meselesinin, yani bilginin *ne* olduğunun, *Theaetetus*'da yanıtız kılması bizi bazı önemli bilgi "parçalarının" diyaloglarda açığa çıkarıldığını, bazen şakacı bir şekilde öyle değilmiş gibi de olsa, göz ardı etmeye yöneltmemelidir. Bu gayet ciddiye alınmalıdır.

Diyalogların mimetik karakteri bize metinde sunulan söylemi (*logos*'u) ve eylemi (*ergon*'u) dikkatli bir şekilde beraber ele alma görevini yükler. Diyaloglarda söylenen sadece *söylenenlerden* ibaret değil aynı zamanda konuşmacıların, ve dikkatli dinledikleri takdirde dinleyicilerin,

yaptıklarıdır. Söylem ve eylem diyaloglarda daima birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıdır.

Diyalogların nihai amacı sorgulama ve yanıtlamayı bize tekrarlatmak ve devam ettirtmektir. Yanıtlar her ne kadar makul ve doğru gözükse de, yeniden kontrol edilmeli ve tekrar incelenmelidir. Sokrates için olduğu gibi Platon için de felsefe yapmak mutedil olmayan itidaldır.

5. Sonuç

Jacob Klein ülkemizde ve dünyada az bilinen bir Platon yorumcusu olsa da, Schleiermacher'ın on dokuzuncu yüzyılın başlarında geliştirdiği dramatik yaklaşımın yirminci yüzyılda tekrar canlanmasında önemli payı vardır. Klein, gerek Schleiermacher'den gerek Husserl'den öğrendiklerini harmanlayarak Platon'un pedagojik yönünü öne çıkaran bir Platon okuması yapmıştır. Klein'in ömrünün büyük bölümünü adadığı eğitimcilik faaliyeti, onun Platon'a pedagojik yaklaşımının dışavurumu olarak görülebilir. Sadece insan bilimleri değil matematik ve doğa bilimlerine de vakıf tam teşekküllü insanlar yetiştirmenin önemini kavrayan Klein tek boyutlu uzmanlaşmanın tehlikesine dikkat çekmiştir.

Klein'in Platon yorumunun ana hatları şu beş maddeyle özetlenebilir: (1) Platonik bir diyalog düz bir risale gibi değil; bir tiyatro oyunu gibi okunmalı. Sadece söylenene değil; *olana* da bakılmalı; (2) Konusu ne kadar ciddi olursa olsun Platonik diyalogların "şaka" veya "komik" unsurlar da içerdiği unutulmamalı; (3) Platonik diyaloglar, "İdealar Doktrini" diye adlandırılan yekpare bir öğreti içermez; (4) Diyalogların Platon'un hayatının hangi evresinde yazılmış olduğunu bilebilsek bile, bu diyalogları doğru anlamamıza yetmez; zira diyalogların her biri öncelikle kendi içinde değerlendirilmelidir; (5) Diyaloglarda sarf edilen her sözün ve hatta edilmeyenlerin, yani sessizliğin, diyaloğun bütünlüğu çerçevesinde bir sebebi ve anlamı olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Platonik diyalogların doktrinden ziyade pedagojik rolüne vurgu yapan Klein, Platon'u sonradan ortaya çıkan geleneğin işığında değil, eldeki metinlerin sunduğu ipuçları üzerinden, Platon'u mümkün olduğunca "olduğu gibi" anlamak gereğine inanır. Bu açıdan sadece Platon değil tüm geçmiş düşünürlerin fikirlerini çeviri, ikincil kaynaklar veya düşünce geleneğinin tortuları üzerinden dolaylı yollardan anlama çabalarının tehlikesine karşı da bizi uyarımış olur.

KAYNAKÇA

- Ausland, Hayden W. "On Reading Plato Mimetically." *The American Journal Of Philology* 118.3 (1997): 371-416.
- Ausland, Hayden W. "Nineteenth-Century Platonic Scholarship." Press, *The Continuum Companion To Plato* İçinde, S. 286-88.
- Dillon, John. *The Middle Platonists, 80 B.C. To A.D. 220*. İkinci Baskı. Ithaca: Cornell University Press, 1996.
- Dillon, John. *The Heirs Of Plato: A Study Of The Old Academy (347-274 Bc)*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Dodd, James. *Crisis And Reflection: An Essay On Husserl's Crisis Of The European Sciences*. Dordrecht: Kluwer, 2004.
- Friedländer, Paul. *Plato*. Çev. Hans Meyerhoff. 3 Cilt. Princeton: Princeton University Press, 1969.
- Gadamer, Hans-Georg. *Dialogue And Dialectic: Eight Hermeneutical Studies On Plato*. Çev. Christopher Smith. New Javen: Yale University Press, 1980.
- Gadamer, Hans-Georg. "Gadamer On Strauss: An Interview." *Human Rights, Virtue, And The Common Good* İçinde, S. 175-89. Der. Ernest L. Fortin. Lanham: Rowman & Littlefield, 1996.
- Gerson, Lloyd P. "Plato's Development And The Development Of The Theory Of Forms." *Plato's Forms: Varieties Of Interpretation* İçinde, S. 85-109. Der. William Welton. Lanham: Lexington Books, 2002.
- Gonzalez, Francisco J. "Introduction: A Short History Of Platonic Interpretation And The 'Third Way'." Gonzalez, *The Third Way* İçinde, S. 1-22.
- Gonzalez, Francisco J., Der. *The Third Way: New Directions In Platonic Studies*. Lanham: Rowman & Littlefield, 1995.
- Hopkins, Burt C. *The Origin Of The Logic Of Symbolic Mathematics: Edmund Husserl And Jacob Klein*. Bloomington: Indiana University Press, 2011.
- Hopkins, Burt C. "The Philosophical Achievement Of Jacob Klein." *The New Yearbook For Phenomenology And Phenomenological Philosophy* Xi (2011): 282-296.
- Hopkins, Burt C. "Patocka's Phenomenological Appropriation Of Plato." *Jan Patocka And The Heritage Of Phenomenology* İçinde, S. 39-53. Der. Ivan Chvatik Ve Erika Abrams. Dordrecht: Springer, 2011.
- Husserl, Edmund. *Die Krisis Der Europäischen Wissenschaften Und Die Transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung In Die Phänomenologische Philosophie*. Der. Walter Biemel. 2. Baskı. The Hague: Martinus Nijhoff, 1976.
- Husserl, Edmund. *The Crisis Of European Sciences And Transcendental Phenomenology: An Introduction To Phenomenological Philosophy*. Çev. David Carr. Evanston: Northwestern University Press, 1970.
- Klein, Jacob. *Greek Mathematical Thought And The Origin Of Algebra*. Çev. Eva Brann. Cambridge: Mit Press, 1968.
- Klein, Jacob. *A Commentary On Plato's Meno*. Chapel Hill: University Of North Carolina Press, 1965.

- Klein, Jacob. *Plato's Trilogy*. Chicago: University Of Chicago Press, 1977.
- Klein, Jacob. *Lectures And Essays*. Der. Robert Williamson Ve Elliott Zuckerman. Annapolis: St. John's College Press, 1985.
- Klein, Jacob And Leo Strauss. "A Giving Of Accounts." *Jewish Philosophy And The Crisis Of Modernity* İçinde, S. 457-66. Der. Kenneth H. Green. Albany: Suny Press, 1997.
- Lamm, Julia A. "The Art Of Interpreting Plato." *The Cambridge Companion To Schleiermacher* İçinde, S. 91-108. Der. Jacqueline Marina. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Leshner, J. H. "Analytic Approaches To Plato." Press, *The Continuum Companion To Plato* İçinde, S. 292-94.
- Moors, Kent F. "Plato's Use Of Dialogue." *The Classical World* 72.2 (1978): 77-93.
- Moran, Dermot. "The Destruction Of The Destruction: Heidegger's Versions Of The History Of Philosophy." *Martin Heidegger: Politics, Art, And Technology* İçinde, S. 175-96. Der. Karsten Harries Ve Christoph Jamme. New York: Holmes & Meier, 1994.
- Moran, Dermot. *Husserl's Crisis Of The European Sciences And Transcendental Phenomenology: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Nails, Debra. *Agora, Academy, And The Conduct Of Philosophy*. Dordrecht: Kluwer, 1995.
- Nails, Debra. "Compositional Chronology." Press, *The Continuum Companion To Plato* İçinde, S. 289-92.
- Plato. *Platonis Opera*. 5 Cilt. Der. John Burnet. Oxford: Clarendon Press, 1900-07.
- Plato. *Complete Works*. Der. John M. Cooper. Indianapolis: Hackett, 1997.
- Press, Gerald A., Der. *Who Speaks For Plato? Studies İn Platonic Anonymity*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2000.
- Press, Gerald A., Der. *The Continuum Companion To Plato*. London: Continuum, 2012.
- Prior, William. "Developmentalism." Press, *The Continuum Companion To Plato* İçinde, S. 288-89.
- Ralkowski, Mark A. *Heidegger's Platonism*. London: Continuum, 2009.
- Rhodes, James M. *Eros, Wisdom, And Silence: Plato's Erotic Dialogues*. Columbia: University Of Missouri Press, 2003.
- Schleiermacher, Friedrich. *Introductions To The Dialogues Of Plato*. Çev. William Dobson. Cambridge: Pitt Press, 1836.
- Schleiermacher, Friedrich. *Über Die Philosophie Platons*. Der. Peter M. Steiner. Hamburg: Felix Meiner, 1996.
- Shorey, Paul. *The Unity Of Plato's Thought*. Chicago: The University Of Chicago Press, 1903.
- Strauss, Leo. *Natural Right And History*. Chicago: University Of Chicago Press, 1953.
- Strauss, Leo. *The Rebirth Of Classical Political Rationalism*. Der. Thomas L. Pangle. Chicago: University Of Chicago Press, 1989.

- Tigerstedt, E. N. *The Decline And Fall Of The Neoplatonic Interpretation Of Plato*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1974.
- Tigerstedt, E. N. *Interpreting Plato*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1977.
- Vlastos, Gregory. *Platonic Studies*. Princeton: Princeton University Press, 1973.
- Vlastos, Gregory, Der. *Plato Ii, A Collection Of Critical Essays: Ethics, Politics, And Philosophy Of Art And Religion*. Notre Dame, 1978.
- Wilson, Curtis A. "Jacob Klein At 75." *St. John's Review (The College)* 26.1 (Nisan 1974): 1-4.

